

ANTTI HAUTAMÄKI

NÄE

ASIAT

UUDESSA

VALOSSA

LIKE

© Antti Hautamäki ja Like Kustannus / Kustannusosakeyhtiö Otava 2025
Helsinki

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.

ISBN 978-951-1-50497-9

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2025

Edelleen, jos lukija löytää sanoja, jotka olemme sanoneet tietyllä tavalla ja joku toinen viisas toisella tavalla, älköön hän sen vuoksi joutuko hämmennyksiin, sillä kukin puhuu kuulijoilleen siten kuin on käsittänyt asian. Minä, joka tämän kirjoitin, puhun näin, vaikkakin muutamat sanat eivät kuulosta samalta kuin jonkun toisen puhujan sanat: viisaat ovat puhuneet kauniisti, mutta minusta näytti oikealta puhua tällä tavalla.

Afrabat Persialainen Viisas (270–345 jKr)

Sisällys

Esipuhe	9
Johdatus näkökulmien maailman	11
1. Mitä näkökulmat ovat	23
2. Näkökulmat kehystävät asioita	40
3. Moninäkökulmaisuus, näkökulman vaihtamisen taito ja innovaatiot	48
4. Erimielisyydet ja niiden ratkaiseminen	70
5. Kriittisyys ja dialogi moniarvoisessa yhteiskunnassa	81
6. Empatia vahvistaa näkökulmaherkkyyttä	100
7. Näkökulma-analyysia	107
8. Perspektiivismin pitkä historia	143
Päätössanat	151
Harjoituksia näkökulmien maailmassa elämiseen	153
Keskeinen sanasto	163
Kirjallisuutta	171
Viitteet	181

Esipuhe

Kirjan tavoitteena on johdattaa lukija maailmaan, jossa ihmiset katselevat asioita monista erilaisista näkökulmista. Tällainen moninäkökulmaisuus on rikkautta, mutta se synnyttää myös erimielisyyksiä, joita emme voi ratkaista ellemmme ymmärrä toistemme näkökulmia.

Kirjani tarjoaa jäsennellyn näkemyksen siitä, mitä näkökulmat ovat ja miten ne toimivat ja vaikuttavat. Näkökulmateorian taustalla on runsaasti filosofista ja kognitiotieteellistä tutkimusta, jota esittelen kirjan eri luvissa. Näkökulmateoria antaa hyvät lähtökohdat näkökulmien tunnistamiseen, analysoimiseen ja uusien näkökulmien löytämiseen. Kun kehitämme omaa näkökulma-ajatteluamme, opimme ymmärtämään paremmin itseämme, kanssaihmissiämme ja maailmaa, jossa elämme.

Olen ollut kiinnostunut näkökulmista jo pitkään. Väitteen näkökulmateemasta Helsingin yliopistossa vuonna 1986. Kiteytin kypsyttyneen näkemykseni kirjassa *Näkökulmarelativismi – Tiedon suhteellisuuden ongelma*, johon tämäkin teos pohjautuu. Olen esitellyt näkökulma-ajattelua useilla foorumeilla

ja saamani hyvän palautteen kannustamana päätin kirjoittaa näkökulmista suuremmalle yleisölle suunnatun kirjan. Vaikka kirjaa ei ole ensisijaisesti kirjoitettu filosofeille, uskon, että se kiinnostaa myös filosofeja, onhan se esimerkki ”soveltavasta” filosofiasta.

Haluan tässä kiittää kirjan eri versioita lukeneita ja kommentoineita kollegojani dosentti Mauri Kaipaista, dosentti Osmo Kuusta, vastuullisuusjohtaja, tohtori Tommi Lehtosta ja tohtori Antti S. Mattilaa. Heidän näkökulmansa auttoivat minua kirkastamaan omaa näkökulmaani ja terävöittämään tekstiä. Kirjan lopullisesta muotoutumisesta olen kiitollinen Liken kustannuspäällikkö Mari Hyrkkäselle. Ilman hänen innostustaan ja ideoitaan kirja olisi jäänyt julkaisematta.

Helsingissä 24. huhtikuuta 2025

Antti Hautamäki

Johdatus näkökulmien maailman

Syksyllä 2023 Venäjä käynnisti niin sanotun välineellistetytyn maahantulon, ja Suomeen tuli lähes tuhat turvapaikanhakijaa itärajan yli. Ongelman ratkaisemiseksi hallitus päätti sulkea 30. marraskuuta kaikki itärajan rajanylityspaikat määräajaksi. Joitain kuukausia myöhemmin, 4. huhtikuuta 2024, hallitus päätti että rajasulku on voimassa toistaiseksi niin kauan kuin se nähdään välttämättömäksi. Itse ongelmaa ja hallituksen päätöstä voidaan tarkastella kahdesta erilaisesta näkökulmasta. Hallitus korosti *turvallisuusnäkökulmaa*: päätöksellä suojellaan Suomen kansallista turvallisuutta Venäjän hybridioperaatiolta. Oikeuden asiantuntijat, kuten professori Martti Koskeniemi, puolestaan painottivat *ihmisoikeusnäkökulmaa*: ihmisillä täytyy olla tosiasiallinen mahdollisuus hakea kansainväistä suojelua. Tätä edellyttävät muun muassa kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja EU-oikeus. Sulkemis päätöksessä hallitus piti turvallisuusnäkökulmaa ihmisoikeusnäkökulmaa painavampana.¹

Itärajan sulkeminen on ajankohtainen esimerkki näkökulmista ja niiden poliittisesta merkityksestä. Vastaavia esimerk-

kejä on vaikka kuinka paljon ja voikin sanoa, että näkökulmat läpäisevät koko julkisen keskustelun. Voimistuva yhteiskunnallinen polarisaatio on vielä kärjistänyt näkökulmaerimielisyyksiä. Näkökulman käsite on siis aivan keskeinen yrittäessämme ymmärtää moniarvoista yhteiskuntaamme. Poliitiikka on kuitenkin vain yksi alue, jossa näkökulmat vaikuttavat. Näkökulmat ovat aina mukana ihmisten ajattelussa ja toiminnassa.

Näkökulmista puhutaan jatkuvasti, mutta tämä ei takaa, että ymmärtäisimme, mistä näkökulmissa on kysymys. Kirjalla on kaksi tavoitetta. Ensimmäinen tavoite on kertoa, mitä näkökulmat ovat ja miten ne toimivat ja vaikuttavat ajattelussamme ja toiminnassamme. Tämä auttaa meitä ymmärtämään paremmin myös itseämme, toisiamme ja maailmaa, jossa elämme. Toinen tavoite on antaa konkreettisia ohjeita ja työkaluja, joiden avulla pystymme tunnistamaan, analysoimaan ja vertailemaan näkökulmia ja etsimään uusia näkökulmia, joita tarvitaan jatkuvasti muuttuvassa maailmassa. Tätä tavoitetta palvelevat erityisesti kirjan lopussa olevat harjoitukset, joiden avulla lukija voi kehittää näkökulmaherkkyyttään ja kykyään katsoa asioita ja tilanteita uudella tavalla.

Kirjan ajattelumallin taustalla on teoreettinen viitekehys, jota kutsun tässä *näkökulmateoriaksi*. Itse miellän näkökulmateorian monitieteiseksi tutkimusalueeksi, joka perustuu ennen kaikkea filosofiaan ja kognitiotieteeseen. Näkökulmateoria on vasta muotoutumassa, ja rakennusaineiksi siihen löytyy monesta suunnasta, kuten kirjan eri luvuista käy ilmi.²

Vaikka näkökulmateoria onkin tämän kirjan lähtökohtana, pääpaino ei ole filosofisissa pohdiskeluissa, sillä teos keskittyy

näkökulma-ajattelun avaamiseen ja soveltamiseen jokapäiväisiin tilanteisiin niin arjessa kuin työelämässäkin. Tarkoitukseni on tuoda esiin näkökulmien käytännöllinen merkitys. Kirjani on esimerkki *soveltavasta filosofasta*, jolla tarkoitetaan filosofisten ideoiden soveltamista arkielämään ja -ajatteluun sekä laajempaan yhteiskunnalliseen ja kulttuurikeskusteluun. Kirjassa on lukuisia esimerkkejä näkökulmista, ja niiden kautta näkökulmateorian ideat ja käsitteet avautuvat. Käytetyt peruskäsitteet on erikseen määritelty teoksen lopussa olevassa sanastossa.

Näkökulmakäsitteen lähtökohtana on asioiden ja ilmiöiden monimutkaisuus eli kompleksisuus: asioilla on aina monta puolta. Näkökulmassa ilmiötä tarkastellaan tietyltä puolelta, tietyn piirteen eli *aspektin* kannalta. Voimme esimerkiksi tarkastella koulutusta demokratian tai talouden kannalta. Demokratian näkökulmasta koulutus edistää tasa-arvoisuutta, valmentaa ihmistä aktiiviseen kansalaisuuteen ja luo perustan sivistykselle. Talouden näkökulmasta koulutuksen tehtävä on luoda valmiuksia työelämää varten. Talouselämä tarvitsee monenlaisia osaajia, joita koulutusjärjestelmä tuottaa.

Näkökulmateorian filosofinen perusväite on, että ei ole absoluuttista, näkökulmariippumatonta tapaa tarkastella maailmaa. Tietomme maailmasta on näkökulmien suodattamaa ja tulkitsemaa. Katselemme maailmaa aina omasta näkökulmastamme käsin. Tällainen näkökulmaisuus perustuu ihmisen neuraalisiin prosesseihin eikä sitä voida eliminoida.³ Emme voi koskaan irrottautua näkökulmista. Tästä ei kuitenkaan seuraa, etteikö näkökulmia voisi punnita, kehittää tai

jopa vaihtaa. Oppiminen, kommunikaatio ja yhdessä muiden kanssa toimiminen muuttavat näkökulmiamme.

Elämme *moninäkökulmaisessa* maailmassa. Se on rikkautta, mutta sen oivaltaa vain, jos tiedostaa oman näkökulmasidonaisuutensa. Tällainen *näkökulmatietoisuus* auttaa kohtaamaan ihmisiä, jotka katselevat maailmaa eri näkökulmasta. Moninäkökulmainen maailma saattaa hämmentää, mutta se on parempi kuin sellainen, jossa vain yksi näkökulma sallittaisiin. Moninäkökulmaisuuuden hyväksyminen on merkki ihmisen kyvystä ajatella itsenäisesti, täysi-ikäisyydestä, kuten filosofi Immanuel Kant asian muotoilee.⁴

Näkökulmaerot ovat hyvin yleisiä oli kysymys melkein mistä vain. Erilaiset suhtautumistavat ilmaston lämpenemiseen ovat ajankohtainen esimerkki. Jotkut näkevät siinä aikamme polttavimman ongelman, toiset taas kieltävät koko ilmiön. Puhuttaessa ruoasta erot näkyvät esimerkiksi siinä, tarkasteleeko ruokaa terveellisuuden vai hinnan kannalta. Samoin pukeutumisessa: valitseeko vaatteensa mukavuuden, tyylin vai kestävyys mukaan. Näkökulmien erilaisuuteen vaikuttaa se, että kokemuksemme ovat erilaisia, muistamme eri asioita, taustatietomme ovat erilaisia, elämme erilaisessa ympäristössä ja meillä voi olla eri arvot ja intressit. Jo näköhavaintomme on valikoivaa. Näkökulmasta riippuen meillä voi olla hyvin erilainen kuva maailmasta. Joskus joutuu kysymään, elämmekö edes samassa maailmassa.

Näkökulmilla on suuri merkitys myös ihmisten välisissä suhteissa. Monet kommunikaatiovaikeudet seuraavat siitä, että katselemme asioita hyvin eri tavoin. Tästä syntyy helposti kiis-

toja, jotka ratkeaisivat, jos tiedostaisimme, että jokainen katsoo asioita omasta näkökulmastaan. Näkökulmaherkkyys eli sensitiivisyys muiden ihmisten näkökulmille antaa meille hyvät lähtökohdat ymmärtää toisiamme ja syventää vuorovaikutusta.

Moniarvoisuus kuuluu liberaaliin demokratiaan, mutta moniarvoisuuteen liittyy myös ongelmia, kuten viime vuosina voimistunut vastakkainasettelu, polarisaatio, osoittaa. Sen takia korostan *kriittistä pluralismia*, joka hyväksyy moniarvoisuuden mutta kehottaa suhtautumaan kaikkiin näkökulmiin kriittisesti, analysoiden niiden taustoja ja punniten niissä tehtyjä valintoja.

Vaikka elämmekin moninäkökulmaisessa, pluralistisessa maailmassa, on myös tekijöitä, jotka luovat yhtenäisyyttä. Siitä huolimatta, että meillä jokaisella on erilaisia kokemuksia maailmasta, kokemuksissamme on huomattavan paljon yhteistä, muutenhan yhdessä eläminen ei olisi mahdollista. Meillä on myös yhteinen, jaettu kieli, jolla kykenemme erimielisyyksistä riippumatta kommunikoidaan suhteellisen hyvin keskenämme. Kieli avaa oven dialogiin, jonka kautta opimme ymmärtämään toistemme näkökulmia ja etsimään yhdistäviä tekijöitä. Tässä empatia on tärkeässä asemassa. Yhteisöllisyyttä ja yhtenäisyyttä on mahdollista rakentaa myös moninäkökulmaisessa maailmassa. Pluralistisessa yhteiskunnassa on aina vaarana ihmisten eristäytyminen ja sulkeutuminen omiin maailmoihinsa. Sen takia dialogi on niin tärkeä keino yhteisöllisyyden vahvistamiseksi.

Näkökulman vaihtaminen on tärkeimpiä kykyjä, joihin näkökulmateoria valmentaa meitä. Olemme tottuneet katsomaan

asioita tietyllä tavalla. Mutta asioita on opittava katsomaan uusista näkökulmista, uudessa valossa. Näkökulman vaihtamista on mahdollista harjoitella. Voimme kokeilla, miltä tuttu asia näyttää, kun sitä alkaa katsoa uudella tavalla. Voimme asettua toisen henkilön asemaan ja pohtia, miksi hän näkee asiat eri tavalla kuin me.

Luovassa ongelmanratkaisussa ja innovaatioiden etsimisessä uusien näkökulmien löytäminen on aivan keskeistä. Uudet näkökulmat ovat välttämättömiä voidaksemme toimia menestyksekkäästi jatkuvasti muuttuvissa olosuhteissa. Juuttuminen olemassa oleviin näkökulmiin estää muutoksen ymmärtämisen ja uusiin mahdollisuuksiin tarttumisen. Innovaatiot syntyvät, kun ratkaistavaa ongelmaa aletaan tarkastella uudesta yllättävästä näkökulmasta. Myös taiteessa uudet näkökulmat johtavat uusien ilmaisukeinojen kehittämisen, mistä hyvä esimerkki on vaikkapa abstraktin taiteen syntyminen 1900-luvun alussa. Uuden näkökulman löytäminen edellyttää luovuutta, mielikuvitusta, rohkeutta ja ennakkoluulottomuutta.

Näkökulmateoria auttaa meitä ymmärtämään ja ratkaistamaan näkökulmista johtuvia erimielisyyksiä. Näkökulmateorian mukaan erimielisyyksissä ei ole kysymys siitä, että toinen osapuoli olisi ilman muuta väärässä, vaan sitä, että *kumpikin osapuoli voi olla oikeassa omasta näkökulmastaan*. Erimielisyyksiä ei voida ratkaista, ellei tiedä mistä näkökulmista eri osapuolet tarkastelevat asioita. Kirjassa esiteltävä *näkökulmanalyysi* auttaa nimenomaan erilaisten näkökulmien erittelyssä ja kriittisessä vertailussa.

On syytä korostaa, että *totuus* ei suinkaan menetä merkitystään näkökulmateoriassa. Totuus on yhtäpitävyyttä näkökulmasta avautuvan maailman kanssa. Tämä yhtäpitävyys ei ole mielipidekysymys tai uskon asia. Totuus on totuutta, vaikka se suhteutetaankin näkökulmiin. Viime vuosina on puhuttu paljon totuuden jälkeistä ajasta, jolle on ominaista totuuden hämärtäminen, faktojen kieltäminen ja valeinformaation levittäminen. *Faktoista* on pidettävä kiinni, koska ne antavat luotettavan pohjan tieteelle ja päätöksenteolle.⁵

Filosofisessa katsannossa näkökulmateoria on tietoteoreettista perspektivismiä, jonka mukaan maailma voidaan tiedostaa vain erilaisten näkökulmien tai perspektiivien kautta. Perspektivismi eroaa merkittävästi kahdesta muusta keskeisestä tietoteorian suuntauksesta eli realismista ja relativismista. Realismin mukaan on mahdollista saavuttaa tietoa todellisuudesta sellaisena kuin se on itsessään. Näkökulmateorian mukaan ei ole olemassa neutraalia, näkökulmavapaata tapaa lähestyä todellisuutta. Usein realismi esitetään näkemyksenä, että on vain yksi oikea tapa kuvata, miten asiat ovat.⁶ Näkökulmateorian mukaan maailmaa voidaan kuitenkin lähestyä monista näkökulmista ja aina on olemassa useita oikeita ja jopa keskenään ristiriitaisia tapoja kuvata maailmaa.

Näkökulmateoria sanoutuu irti myös äärirelativismista, jonka mukaan kaikki näkökulmat ovat samanarvoisia.⁷ Näkökulmateoria painottaa moninäkökulmaisuutta ja korostaa näkökulmien kriittistä vertailua ja asettamista paremmuusjärjestykseen erilaisten kriteerien perusteella. Nämä kriteerit liittyvät useimmiten intresseihimme ja tavoitteisiimme: